

Centralt upprättad kanon har spelat ut sin roll

Globalisering, digitalisering och feministisk litteraturkritik har förändrat förutsättningarna för en kanon och vad som läses i skolan. Det är svenskläraren som måste välja vad som ska läsas.

När *Nordisk kvinnolitteraturhistoria* gavs ut i fyra band 1993-1997 hade drygt tre decenniers kritik mot en av manliga författarskap dominerad litteraturhistorieskrivning resulterat i sin egen kanon. Skönlitteraturen manifesterades då fortfarande i form av den tryckta boken som dominerande medium.

Vid samma tid, i september 1994, träffades ett antal språkvetenskapliga forskare i den lilla staden New London i Connecticut. Resultatet av detta möte blev manifestet "A Pedagogy of Multiliteracies" som publicerades i Harvard Educational Review 1996 och senare antologin *Multiliteracies. Literacy Learning and the Design of Social Futures 2000*. Här stod inte på samma sätt, av förklarliga skäl, skönlitteratur eller fiktion i centrum för uppmärksamheten, utan de historiska förändringar som handlar om å ena sidan globalisering, konkretiserad inte minst som migrantströmmar från syd till nord, och å andra sidan medialisering och då främst i form av digitalisering. Litteracitet som en förmåga att

handla kommunikativt definierades inte enbart som en förmåga att kunna läsa och skriva med hjälp av alfabetet utan man menade att all kommunikation är multimodal, och därav hela den nu så aktuella diskussionen om vad det innebär att kunna läsa och skriva i en digitaliserad värld.

Svenskämnet och kulturarvet

Samtidigheten i dessa två skeenden är bestickande. Svenskämnets ursprung i form av föreställningen om nödvändigheten av ett nationellt språkligt och litterärt kulturarv förmedlat genom tal och skrift destabilerades. För det var just det etableringen av svenskämnet handlade om: genom nationell normering av ett språk, det svenska språket, och den ständiga återkomsten till ett litterärt arv i form av till exempel de fyra stora Geijer, Tegné, Runeberg och Rydberg, skulle detta ämne skapa förutsättningar för en nationell gemenskap med parlamentarism som styrelseform. Akademiskt fann svenskämnet sin vetenskapliga legitimitet i universitetsdisciplinerna

nordiska språk och litteraturhistoria med poetik, som det hette innan litteraturvetenskap blev benämningen.

I gymnasieskolan var detta kulturella arv givet. Till skillnad från Norge och Danmark ingick dock redan från början även tyska, engelska och franska författare och filosofer i den litterära kanon som växte fram. Sverige har ju alltid varit internationellt orienterat. Svenskämnets status markerades genom att svenskläraren satte två betyg, ett i "litteratur" och ett i "språk och skrivande". I betygskatalogen, som låg utlagd i kollegierummet för alla att med bläck fylla i, var svenskämnet placerat överst och ofta var det så att svenskläraren, i synnerhet om denne var lektor, skrev in sina betyg först varefter alla andra följde efter.

Ja, så är det inte längre och om det var en titanernas guldålder som härskade är väl bäst att låta vara osagt. Numera är i alla fall allt helt annorlunda. Inte minst märks detta på de blivande ämneslärare i svenska som jag medverkar till att yrkesutbilda. De

klassrum de rapporterar om muntligen eller i sina examensarbeten har i hög grad blivit ett en-till-en klassrum, där penna, papper och böcker inte tycks förekomma i någon större utsträckning.

Låter det nu som om tiden är förbi? Vad ska egentligen svenskämnet vara till för? Givetvis är det nödvändigt att inse att förmågan att göra sin röst hörd handlar om multimodalitet och att datorn eller surfplattan på ett avgörande sätt skapar förutsättningar för textproduktion i vid mening och för samarbetsinriktat skrivande och lärande på olika plattformar. Men sådant gäller ju också för alla andra skolämnen. Språkförmågan är alltid knuten till ett ämnesinnehåll och dess konventionaliserade språkbruk och genrer. Alla lärare förut-sätts idag vara språklärare och den svenska skolans gemensamma språk är svenska.

Läsa klassiker med nya ögon

Läsningen och diskussionen av skriftkulturell fiktion då? Att till exempel diskutera populärkulturella fenomen som Harry Potter kan säkert vara nödvändigt. Men också där blir ju frågan om vems litteratur vi läser och på vilka premisser. Harry Potter är ju trots allt Harry Potter, en ung etnisk engelsman är hjälten. Den feministiska litteraturhistorieskrivningen och också den mer postkoloniala kritikens ifrågasättande av ett sådant identifikationsobjekt får sina konsekvenser för vad det är möjligt att tala om.

Men den litteratur som kanoniserats kan kanske läsa på annat sätt idag? Låt oss börja med Victoria Benedictssons *Pengar*

Illustration: Ida Holmedal

från 1885, nyutgiven som pocket 2016 och därmed lätt att köpa in. Den handlar om den unga Selma Berg som i 16-årsåldern gifts bort med den betydligt äldre och välbärgade patron Kristiansson. Inte bara omgivningen utan också Selma själv ser äktenskapet som ett sätt att uppnå en frihet utan ekonomiska bekymmer. Men när hon är 23 gör hon upp med hela arrangemanget i en monolog med den totalt oförstående maken som åhörare. Det löfte en flicka ger när hon är 16 år kan hon inte hållas ansvarig för, menar hon.

Ett andra exempel: Tegnér's *Fritiofs saga* (1820-1825), lätt åtkomlig på <http://runeberg.org/fritiofs/> med fantastiska illustrationer av August Malmström, som för övrigt målade *Grindslanten*, har säkert inte lästs på många decennier i svensk skola, inte ens i förkortad och språkligt moderniserad upplaga. I sagan har den dådkraftiga Fritiof dömts att lämna fäderneslandet efter att tillsammans med sin barn- och ungdomskärlek Ingeborg ha överträtt ett religiöst tabu. Han vill ta med sig henne i sin flykt till Grekland för att där leva i solsken och äta vindruvor. I avsnittet "Avskedet" träffas de två och han ber Ingeborg följa honom, men hon säger att det är omöjligt. Fritiof blir bestört och kan inte förstå varför. Ingeborg svarar då att hon som kvinna inte kan sätta sig upp mot sin fader, eller snarare sin äldste broder som blivit familjens överhuvud efter faderns död. En kvinna måste följa vad psykoanalytikern Jacques Lacan skulle kalla för "faderns lag".

Vad händer om vi skulle läsa dessa berättelser i det globaliserade och medialiserade klassrummet? Sagan om Fritiof och Ingeborg har på många sätt gett upphov till vitt spridda föreställningar om vikingen och det nordiska kulturarvet, men det är ju också en berättelse om en kvinnlig position i en patriarkal hederskultur. Kan det möjligen finnas igenkänningar här och hur skulle

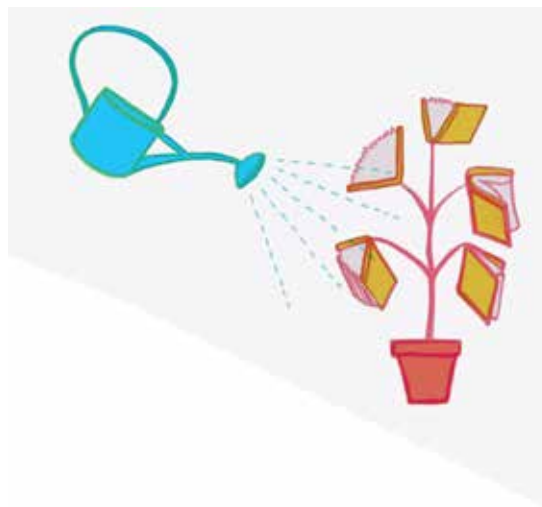

Illustration: Ida Holmedal

vi då kunna tala om dem? Och i fallet Selma: här är vi närmare i tid; det moderna genombrottets kvinna håller ett brandtal om rätten att få bestämma över sitt eget liv. Att författarinnans öde, att självmordet med en rakkniv på ett hotellrum i Köpenhamn i olycka över den kallhamrande Georg Brandes nedlåtande attityd inför "dameromaner", sägs ha gett uppslaget till slutet av Fröken Julie, är en biografisk detalj som säkert också kan väcka frågor.

Läraren ska välja litteratur

Den feministiska kritiken, globaliseringens klassrum med elever med annat modersmål än svenska, digitaliseringens konsekvenser för läsning av den tryckta boken, allt detta ställer oss inför frågor om svensk lärarens beläsenhet och ett litterärt kulturellt arvs funktioner och därmed också om svenskämnets egen historia, dess existens och framtida berättigande. En förutsättning för att vi litteraturdidaktiskt ska kunna diskutera mina exempel, romanen *Pengar* och diktecykeln *Fritiofs saga*, är faktiskt att de ingår i en kanon. Vad som är möjligt att läsa i det egna klassrummet är dock inget som kan föreskrivas i detalj i form av centralt upprättade litteraturlistor, utan helt och hållet ett beslut som bara kan fattas av svensk lärare på egen hand.

Johan Elmfeldt

Johan Elmfeldt är biträdande professor i svenska med didaktisk inriktning vid Malmö högskola.